

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΡΕΘΥΜΝΟ 2012

Η επίδραση των εξελικτικών θεωριών στη σκέψη και το έργο του Freud

Νικόλαος Μυλωνάς¹⁸

Περίληψη

Αν και πολλαπλώς διαπιστωμένη, η σχέση της ψυχανάλυσης με τις εξελικτικές θεωρίες, δεν έχει εξεταστεί σε βάθος. Ωστόσο, φαίνεται, ότι οι θεωρίες αυτές είχαν καθοριστική επίδραση στο έργο του Freud με εφαρμογές σε μείζονα ψυχαναλυτικά ζητήματα, όπως το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα, η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη και η γένεση του πολιτισμού. Στο παρόν άρθρο ανιχνεύονται οι δαρβινικές και οι λαμαρκιανές επιρροές σε σημαντικά έργα του Freud, ενώ εξετάζονται και ορισμένες κοινές προοπτικές της ψυχανάλυσης και της εξελικτικής ψυχολογίας. Η γνώση των ποικίλων εξελικτικών προσεγγίσεων επηρέασε τα μέγιστα τη διανοητική πορεία του πατέρα της ψυχανάλυσης.

Λέξεις κλειδιά: Freud, Darwin, Lamarck, εξελικτική θεωρία, εξελικτική ψυχολογία.

Εισαγωγή

Η ψυχαναλυτική προσέγγιση των ψυχικών διεργασιών, αν και διανύει ήδη το δεύτερο αιώνα του βίου της, αποτελεί ακόμα αντικείμενο αντιπαράθεσης. Η θεωρία του Freud συνεχίζει να διχάζει, καθώς, αφενός μεν, δέχεται σφοδρή κριτική (Ντελέζ & Γκουαττάρι, 1977· Popper, όπως αναφέρεται στο Grant & Harari, 2005) αφετέρου δε, υποστηρίζεται από σπουδαίους επιστήμονες (Kandel, 1999). Παρόμοια χαρακτηριστικά βρίσκουμε και στην πορεία της δαρβινικής θεωρίας για την εξέλιξη των ειδών, η οποία, παρόλο που, αρχικά, προκάλεσε πολλές φορές το χλευασμό και την εχθρότητα, κατάφερε να συνιστά σήμερα μία από τις βασικότερες προτάσεις για την εξήγηση, όχι αποκλειστικά των εξελικτικών διαδικασιών, αλλά και άλλων πλευρών του ανθρώπινου βίου (Kohn, 1985). Παρόλες τις ομοιότητες στον τρόπο πρόσληψης αυτών των θεωριών αλλά και στο μέγεθος της επιρροής τους, η σύνδεση και η αλληλεπίδραση των ιδεών

¹⁸ Φοιτητής, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, e-mail: nik.a.mylonas@gmail.com

των Freud και Darwin, αν και συχνά παραδεκτή (Boring, 1950· Kandel, 2008· Μαλικιώση-Λοΐζου, 2012· Ritvo, 1990· Schulz & Schulz, 2008· Στυλιανοπούλου, 2006· Sulloway, 1992), δεν έχει εξεταστεί ενδελεχώς. Αυτό είναι ένα εντυπωσιακό γεγονός, καθώς αμφότερες οι προσεγγίσεις των Darwin και Freud άλλαξαν τον τρόπο που βλέπουμε τον κόσμο και τον εαυτό μας μέσα σε αυτόν.¹⁹ Ωστόσο, η συστηματική μελέτη, ιδιαίτερα των ύστερων φροϋδικών κειμένων, αναδεικνύει, ότι ο Freud είχε βασιστεί σε μεγάλο βαθμό στα θεμελιώδη συμπεράσματα της έρευνας του Darwin και των άλλων εξελικτικών θεωρητικών για την τεκμηρίωση αλλά και την περαιτέρω διερεύνηση βασικών ψυχαναλυτικών θέσεων.

Το παρόν άρθρο αποτελεί μια προσπάθεια κριτικής αποτίμησης της επιρροής των εξελικτικών θεωριών στη φροϋδική σκέψη καθώς και μια διερεύνηση των κοινών σημείων που εντοπίζονται ανάμεσα στην ψυχανάλυση και την εξελικτική ψυχολογία, ως πεδίου άμεσα σχετιζόμενου με τη δαρβινική θεωρία. Έτσι, καλύπτεται ένα σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία για τις βαθύτερες και ουσιαστικές διασυνδέσεις των δύο αυτών θεωριών και τις μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξης τόσο της ψυχανάλυσης όσο και της εξελικτικής ψυχολογίας. Επιπλέον, εξετάζεται και η συχνά παραγνωρισμένη λαμαρκιανή επιρροή στις ψυχαναλυτικές ιδέες²⁰. Νέα ερευνητικά δεδομένα φαίνεται να αποκαθιστούν αυτήν την παραγνώριση, θέτοντας νέες βάσεις για την κατανόηση όχι μόνο της ψυχανάλυσης αλλά και της ίδιας της κυρίαρχης νεοδαρβινικής εξελικτικής θεωρίας.

Για την τεκμηρίωση των παραπάνω θέσεων χρησιμοποιείται η μελέτη και ανάλυση βασικών έργων του Freud καθώς και η εξέταση των πορισμάτων παλαιότερων

¹⁹ Αντίθετα, η συνεισφορά του Darwin γενικότερα στην ψυχολογία είναι ευρέως αναγνωρισμένη (Boring, 1950· Schulz & Schulz, 2008, βλ. Charlesworth, 1992, για μια αμφισβήτηση αυτής της συνεισφοράς ως καθοριστικής για το πεδίο της αναπτυξιακής ψυχολογίας).

²⁰ Δεν υπάρχει ούτε μία αναφορά στο όνομα του Lamarck από τον Freud παρόλο που υιοθέτησε τη κεντρική του ιδέα περί κληρονομικότητας των επίκτητων χαρακτηριστικών.

και σύγχρονων εργασιών σχετικών με τις διάφορες πτυχές του θέματος του παρόντος άρθρου.

Η δαρβινική θεωρία ως πλήγμα στον παγκόσμιο ναρκισσισμό

Ο Freud προσδιόρισε τον ναρκισσισμό ως την «κατάσταση, στην οποία το Εγώ διατηρεί τη libido» (1917/1963, p. 139). Μάλιστα, ο ναρκισσισμός δεν περιορίζεται στο επίπεδο του ατόμου αλλά εκδηλώνεται στο επίπεδο ολόκληρης της ανθρωπότητας, και με αυτήν την οπτική μπορούμε να μιλάμε για παγκόσμιο ναρκισσισμό. Αυτός ο ναρκισσισμός δέχτηκε, σύμφωνα με τον Freud, τρία σημαντικά πλήγματα. Το πρώτο πλήγμα είναι το *κοσμολογικό* (Freud, 1917/1963), το οποίο προήλθε από την επαναστατική κοπερνίκεια θεωρία που διατυπώθηκε τον 16^ο αιώνα. Το δεύτερο είναι το *βιολογικό* (Freud, 1917/1963), που προέκυψε από τις έρευνες και τις θεωρίες του Darwin και των συνεργατών του. Το τρίτο πλήγμα είναι το *ψυχολογικό* (Freud, 1917/1963), και οφείλεται στον ίδιο τον πατέρα της ψυχανάλυσης ο οποίος με τις ιδέες του για τον ανθρώπινο ψυχισμό κατέδειξε πόσο μικρό μέρος του κυριαρχείται από τη λογική.

Από την θέση του Freud για το ναρκισσισμό και τα πλήγματα, που αυτός και άλλοι επιστήμονες προκάλεσαν, μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα ότι σε γενικές γραμμές αποδέχεται τη δαρβινική θεωρία αλλά και τις συνέπειές της για τη θέση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον πατέρα της ψυχανάλυσης, με την ανάπτυξη του πολιτισμού απέκτησε μια κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα άλλα όντα, η οποία ενισχύθηκε με την πίστη περί αθανασίας και θεϊκής προέλευσης της ψυχής, καθώς και με την πεποίθηση, ότι αυτός είναι το μόνο ον, το οποίο κατέχει λογική. Με τον σχηματισμό τέτοιων αντιλήψεων, είχαμε την άρνηση της συγγένειας ανθρώπων και ζώων (Freud, 1917/1963). Μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα, ότι ο Freud είχε

αποδοκιμάσει την άποψη περί ανωτερότητας των ανθρώπων έναντι των ζώων, καθώς τόσο οι θρησκευτικές αντιλήψεις του όσο και οι θέσεις του για την ανθρώπινη λογική διαφοροποιούνται αρκετά σε σχέση με αυτές που αναφέρει ως αιτία της εδραίωσης της πίστης ότι οι άνθρωποι είναι ανώτεροι από τα ζώα. Επιπλέον, για αυτόν, οι θεωρίες του Darwin απέδειξαν, ότι ο άνθρωπος δεν υπερέχει έναντι των ζώων, αντίθετα κατάγεται από αυτά, βρισκόμενος σε μεγαλύτερη σύνδεση με κάποια είδη και σε μικρότερη με άλλα (Freud, 1917/1963). Επομένως, δεν υπάρχει αμφιβολία για την υιοθέτηση της δαρβινικής θεωρίας από τον Freud²¹.

Darwin και Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα

Η αναγνώριση της υιοθέτησης της δαρβινικής θεωρίας από τον Freud, από μόνη της, δεν αποτελεί ισχυρή απόδειξη για την επιρροή αυτής στο ψυχαναλυτικό σύστημα ιδεών. Βέβαια, ξέρουμε, ότι ο Freud θαύμαζε τον Darwin και το έργο του ήδη από τα γυμνασιακά του χρόνια (Ritvo, 1990). Επίσης, γνωρίζουμε ότι για μεγάλο διάστημα της προ-ψυχαναλυτικής ζωής του επιθυμούσε να γίνει και αυτός βιολόγος-ερευνητής (νευροβιολόγος) (Φρόντ, Φρόντ & Γκρούμπριχ-Σημίτη, 2006). Ωστόσο, αυτά τα ενδιαφέροντα βιογραφικά στοιχεία δεν συνιστούν ακλόνητες αποδείξεις για τη χρησιμότητα των εξελικτικών θεωριών στη θεμελίωση των φροϋδικών συλλήψεων και συμπερασμάτων. Εκεί, όπου θα πρέπει να αναζητήσουμε δαρβινικές επιρροές, είναι στα ίδια τα έργα του Freud.

Σε ένα από τα σημαντικότερα έργα του, το *Τοτέμ και Ταμπού* (1913), ο Freud έδωσε μια ψυχαναλυτική ερμηνεία της κοινωνικής ζωής των πρωτόγονων λαών

²¹ Στο τελευταίο του δημοσιευμένο έργο *Ο Μωσής και ο Μονοθεϊσμός* (1939) ο Freud αναφέρει για τη Δαρβίνεια θεωρία: «Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την ιστορία μιας νέας επιστημονικής θεωρίας, όπως η θεωρία του Darwin για την εξέλιξη. Στην αρχή συνάντησε μια θλιβερή άρνηση, αλλά δεν χρειάστηκε παραπάνω από μία γενιά για αυτή ώστε να αναγνωρισθεί ως ένα σπουδαίο βήμα παραπέρα για την αλήθεια. Ο Darwin, ο ίδιος, έτυχε της τιμής τάφου ή κενотаφίου στο Αβαείο του Westminster» (Freud, 1939/1963, p. 66-67).

κάνοντας μια από τις πρώτες προσπάθειες μεταφοράς της ψυχανάλυσης από το ατομικό, κλινικό πεδίο στο ευρύτερο κοινωνικό (Assoun, 2010). Ο πατέρας της ψυχανάλυσης, επηρεασμένος από τις έρευνες και τα πορίσματα των Robertson Smith (Kroeber, 1920) και Atkinson (1903), δίνει τις παρατηρήσεις του για τις ομοιότητες ανάμεσα στην ψυχική ζωή των πρωτόγονων λαών και των νευρωτικών. Με σκοπό να αποδείξει την οικουμενικότητα του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, ως μείζονος αιτίας της νευρωτικής συμπεριφοράς, παρουσίασε την απαγόρευση της αιμομιξίας ως αρχέγονο ταμπού, το οποίο καθιερώθηκε στις ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις. Για την απόδειξη αυτού του κληρονομημένου ταμπού χρησιμοποίησε την άποψη του Darwin για την κοινωνική δομή των πρωτόγονων ανθρώπων. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε στο έργο του τελευταίου, *Η Καταγωγή του Ανθρώπου* (1871). Σε αυτό λοιπόν το έργο, ο Darwin, υποστηρίζει, ότι ο άνθρωπος, όπως και οι ανώτεροι πίθηκοι, έζησε, στην πρωτόγονη κατάσταση, σε μικρές ορδές, στις οποίες, η ζήλεια του μεγαλύτερου σε ηλικία και δυνατότερου μέλους, εμπόδιζε τη σεξουαλική επαφή μεταξύ των άλλων μελών (1871/2006). Αυτός ο μεγαλύτερος και δυνατότερος άνδρας, με το να εμποδίζει τη σεξουαλική επαφή, έθεσε τις βάσεις για την ίδια του την εξόντωση, καθώς οι αδελφοί που αποτελούσαν τα άλλα μέλη της ομάδας, ενώθηκαν ενάντια στο βίαιο και δεσποτικό πατέρα, τον σκότωσαν και τον καταβρόχθισαν (Freud, 1913/1949). Σύμφωνα με τον Freud, εξαιτίας της θανάτωσης του μισητού πατέρα, ο οποίος, ταυτόχρονα, αποτελούσε πρότυπο για τους υιούς του, εδραιώθηκαν τα συναισθήματα των τύψεων και ενοχών στο ανθρώπινο είδος (1913/1949). Μάλιστα, το πρωτόγονο έγκλημα φαίνεται να είναι, κατά τον Freud, το καθοριστικό γεγονός για την ανάδυση του πολιτισμού (Paul, 1976).

Η χρησιμοποίηση της δαρβινικής υπόθεσης από τον Freud έχει γίνει αντικείμενο έντονου προβληματισμού. Κρίσιμα ερωτήματα προκύπτουν αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους ο πατέρας της ψυχανάλυσης θέλησε να εντάξει αυτήν την υπόθεση

στην επιχειρηματολογία του. Ακόμα και σήμερα, οι αναφορές σε ορόσημα της εξέλιξης της κοινωνικής ζωής (εμφάνιση της γλώσσας, της μίμησης, κλπ., βλ. Donald, 1991) είναι προσεγγιστικές, επομένως πρέπει να διερωτηθούμε, γιατί ο Freud θέτει ως κεντρικό του επιχείρημα τη δαρβινική υπόθεση, ενώ δε μπορεί να είναι σίγουρος για αυτή. Κατά την Blass (2006), ο Freud θέλησε να στηρίξει την πεποίθηση του για την οικουμενικότητα του οιδιπόδειου συμπλέγματος σε μια υπόθεση εκτός του ψυχαναλυτικού πλαισίου και να μην σταθεί στα δεδομένα της κλινικής του παρατήρησης. Ουσιαστικά, η Blass, προτείνει την υπόθεση, ότι αυτό που οδήγησε τον Freud στη χρησιμοποίηση της ιστορικής αφήγησης του Darwin και του Atkinson, ήταν η επιθυμία του να θεμελιώσει το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα σε μια απαράλλακτη εξωτερική πραγματικότητα και όχι «στην τυχαία εξωτερική πραγματικότητα των ατόμων σήμερα, ούτε σε μια δοσμένη εσωτερική πραγματικότητα» (Blass, 2006, p. 343). Θεωρούμε, ότι η προσέγγιση της Blass προσφέρει μια πιθανή εξήγηση της επιλογής του Freud. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο τελευταίος διατηρεί την πεποίθησή του περί ιστορικής αλήθειας του «πρωτόγονου εγκλήματος»²² για πάνω από 25 χρόνια (την αναφέρει και στο *Ο Άνδρας Μωσής και ο Μονοθεϊσμός (1939)*) μας επιτρέπει να υποθέσουμε, πως ο πατέρας της ψυχανάλυσης πίστευε σταθερά στην αλήθεια της δαρβινικής υπόθεσης και δεν τη χρησιμοποίησε απλά για λόγους επιχειρηματολογίας. Επιπλέον, η γνωστή πολύ ενδεδειγμένη ενασχόληση του Freud με την ανθρωπολογία και την αρχαιολογία, ίσως ενίσχυε την εμπιστοσύνη του στα συμπεράσματα των συγχρόνων του ανθρωπολογικών μελετών.

Εν κατακλείδι, η υιοθέτηση της δαρβινικής υπόθεσης με σκοπό την εξήγηση του κοινωνικού φαινομένου από τον Freud, αποδεικνύει, ότι ο τελευταίος δεν είχε μόνο βαθειά γνώση των δαρβινικών ιδεών αλλά, ότι εφάρμοσε αυτές τις ιδέες στο δικό του

²² Πεποίθηση που φαίνεται να ενισχύεται από σύγχρονες μελέτες (βλ. Paul, 2010).

ψυχαναλυτικό πλαίσιο αναφοράς με σκοπό την εκτός κλινικών παρατηρήσεων τεκμηρίωση των υποθέσεών του.

Η οντογένεση ανακεφαλαιώνει τη φυλογένεση

Η φράση «η οντογένεση ανακεφαλαιώνει τη φυλογένεση» αποτελεί τη συνοπτική διατύπωση ενός κρίσιμης σημασίας βιογενετικού νόμου, που έγινε ευρύτερα γνωστός (αν και ψήγματά του βρίσκουμε στους αρχαίους Έλληνες και κυρίως στους *Naturphilosophen* του 19^{ου} αιώνα (Gould, 1977)) από το σπουδαίο βιολόγο Ernst Haeckel. Ο Haeckel συνέβαλε τα μέγιστα στη διάδοση του δαρβινισμού στη Γερμανία, ενώ είμαστε σίγουροι ότι αλληλογραφούσε με τον προσωπικό φίλο και δημόσιο υποστηρικτή του Darwin, τον Thomas Henry Huxley (Ritvo, 1992).

Αυτό που προέχει, είναι να εξετάσουμε τι σημαίνει αυτός ο βιογενετικός νόμος και ποια η σημασία του για τη φροϋδική ψυχανάλυση. Ο νόμος αυτός υποδεικνύει, ότι στον άνθρωπο, η ανάπτυξη από το έμβρυο στην ενηλικίωση (οντογένεση) αποτελεί μια περιεκτική ανακεφαλαίωση ολόκληρης της ιστορίας του ανθρώπινου είδους. Με άλλα λόγια, όταν ένα άτομο αναπτύσσεται, διατρέχει στάδια που αντιγράφουν την ιστορική ανάπτυξη των ειδών. Σύμφωνα με τον Sulloway (1992), η παραπάνω υπόθεση (σήμερα δε γίνεται αποδεκτή, παρά μόνο σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Richardson & Keuck, 2002)) αποτελεί μια ελάχιστα εκτιμημένη πηγή μιας βιολογικής επίδρασης σε όλη την ψυχανάλυση, καθώς εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό στη φροϋδική προσέγγιση της ψυχο-σεξουαλικής ανάπτυξης του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, η υιοθέτηση του βιογενετικού νόμου συνεπάγεται τη θεώρηση της ανάπτυξης του παιδιού ως επανάληψης όχι μόνο της εξέλιξης του είδους αλλά και της σεξουαλικής ιστορίας του είδους (Sulloway, 1992). Επομένως, οι μορφές της βρεφικής σεξουαλικής δραστηριότητας, που τόσο ευκρινώς περιέγραψε ο Freud, ερμηνεύονται ως

επαναλήψεις των αρχαϊκών μορφών σεξουαλικής ικανοποίησης που σχετίζονταν με ώριμα στάδια ανάπτυξης των προγόνων του ανθρώπινου είδους.

Φροϋδικες εφαρμογές του φυλογενετικού νόμου βρίσκουμε και στο γνωστό δοκίμιο *Μια ανάμνηση της παιδικής ηλικίας του Leonardo Da Vinci (1910)*, όπου ο πατέρας της ψυχανάλυσης επισημαίνει, πως για την κατανόηση της ψυχικής ζωής των παιδιών χρειάζονται αναλογίες από τα πανάρχαια χρόνια (Freud, 1910/1963). Στο ίδιο πόνημα, τονίζεται ξεκάθαρα, ότι η ψυχική ανάπτυξη ενός ατόμου αποτελεί συνοπτική επανάληψη της πορείας της ανθρώπινης εξέλιξης (Freud, 1910/1963). Επιπροσθέτως, στις *Εισαγωγικές διαλέξεις για την Ψυχανάλυση (1916-1917)* αναφέρεται, ότι η αναπτυξιακή πορεία του Εγώ και της libido είναι κοινή, με βάση την υπόθεση, ότι αμφότερες ανακεφαλαιώνουν την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους στο πέρασμα των εποχών. Ενώ, πάλι σχετικά με την ανάπτυξη της libido, η σύνδεση των γεννητικών οργάνων κάποιων ζώων με το στόμα ή τα απεκκριτικά όργανα, αποτελεί απόδειξη της φυλογενετικής προέλευσής της (Freud, 1916-17/1963). Παρόμοιες αναφορές που υποδεικνύουν την εκ μέρους του Freud υιοθέτηση του βιογενετικού νόμου βρίσκουμε και σε άλλα έργα του, όπως στην *Υπόθεση Schreber(1911)*, *Τοτέμ και Ταμπού (1913)* και *Ο Άνδρας Μωσής και ο Μονοθεϊσμός (1939)*.

Παρόλα αυτά, ως μια ένσταση για το πόσο επηρεάστηκε ο Freud από το βιογενετικό νόμο του Haeckel μπορεί να θεωρηθεί η εισαγωγή του στην 3^η έκδοση *Τρία Δοκίμα πάνω στη Θεωρία της Σεξουαλικότητας (1905)*. Η εισαγωγή αυτή, η οποία γράφτηκε το 1920, περιλαμβάνει κάποιες σταχυολογημένες απόψεις του Freud για το βιογενετικό νόμο. Ενώ αναγνωρίζει τη σημασία του επεξηγώντας τον στην τρίτη παράγραφο της εισαγωγής²³, στην επόμενη ακριβώς παράγραφο ξεκαθαρίζει, ότι το

²³ «Η σχέση ανάμεσα στην οντογένεση και τη φυλογένεση είναι παρόμοια. Η οντογένεση μπορεί να θεωρηθεί ως μια ανακεφαλαίωση της φυλογένεσης μέχρι τώρα, αφού η τελευταία δεν έχει αλλάξει από

έργο αυτό είναι πλήρως βασισμένο πάνω στην ψυχαναλυτική έρευνα και «σκόπιμα ανεξάρτητο από τις ανακαλύψεις της βιολογίας» (Freud, 1920/1963, p.133). Επιπλέον εξηγεί, ότι με πολλή προσοχή απέφυγε οποιαδήποτε προκατάληψη τόσο από τη γενική σεξουαλική βιολογία όσο και από τη βιολογία άλλων ειδών (Freud,1920/1963). Αντίθετα, συνεχίζει: «ο σκοπός μου ήταν να ανακαλύψω, πόσο μακριά η ψυχολογική έρευνα μπορεί να ρίξει φως στη βιολογία της σεξουαλικής ζωής του ανθρώπου» (Freud,1920/1963, σ. 134). Επομένως, τα συμπεράσματά μας αναφορικά με το μέγεθος της επίδρασης του βιογενετικού νόμου της ανακεφαλαίωσης στη φρουδική θεωρία για τη σεξουαλικότητα, δεν μπορούν να είναι ασφαλή²⁴.

Freud και λαμαρκισμός

Όπως προαναφέρθηκε, σε κανένα ψυχαναλυτικό κείμενο του Freud δεν υπάρχει αναφορά στο όνομα ή στην έρευνα του Lamarck. Ωστόσο, στο προψυχαναλυτικό άρθρο του για την κοκαΐνη (1884) ο Freud αναφέρεται στο σπουδαίο ζωολόγο, ο οποίος είχε κάνει έρευνα για την κοκαΐνη (Ritvo, 1990). Σε αντιδιαστολή με τα γνωστά έργα του Freud, το όνομα του Lamarck αναφέρεται αρκετές φορές στην αλληλογραφία του πρώτου με τους μαθητές του, Ferenczi, Abraham και Groddeck. Από την αλληλογραφία αυτή, και ιδιαίτερα τις επιστολές των Freud-Ferenczi, γνωρίζουμε ότι ο πατέρας της ψυχανάλυσης ενδιαφερόταν σε αρκετά μεγάλο βαθμό για το λαμαρκισμό και τη σχέση του με την ψυχανάλυση²⁵. Βέβαια, δεν είμαστε σίγουροι για το πότε

την πιο πρόσφατη έρευνα. Η φυλογενετική διαδικασία μπορεί να ειπωθεί κατά την εργασία πίσω από την οντογενετική πρόοδο» (Freud, 1920 /1963, p. 133).

²⁴ Τη σχετική αβεβαιότητα επιτείνει και η ανακάλυψη του δοκιμίου του Freud, *Μια Φυλογενετική Φαντασίωση*, από τη Grubrich-Simitis στα 1983. Το δοκίμιο αυτό, γραμμένο το 1915, φαίνεται να είναι το κατεξοχήν κείμενο του Freud σε σχέση με το βιογενετικό νόμο του Haeckel. Ωστόσο, καθώς το παρόν άρθρο ασχολείται με τα δημοσιευμένα έργα του Freud και όχι με αδημοσίευτα κείμενα, δε θα ασχοληθούμε περισσότερο. Βέβαια, θα παρουσίαζε μεγάλο ενδιαφέρον μια μελλοντική διερεύνηση αυτών των πηγών υπό το πρίσμα της προβληματικής του παρόντος άρθρου.

²⁵ Στις 22 Δεκεμβρίου του 1916 ο Freud γνωστοποίησε στον Ferenczi, ότι παρήγγειλε έργα του Lamarck από τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου και φαίνεται πως σχεδίαζαν να γράψουν κάποιο έργο μαζί για τη

ακριβώς άρχισε το έντονο ενδιαφέρον του Freud για τις ιδέες του Lamarck. Κατά τη Slavet (2008), το ενδιαφέρον αυτό ξεκίνησε κυρίως στα 1912 (περίοδος επεξεργασίας του *Τοτέμ και Ταμπού* (1913)), ενώ μέχρι τότε δεν φαίνεται να έχει ενστερνιστεί τις ιδέες του. Άλλωστε, ο Freud αρχικά άσκησε κριτική στις κληρονομικές θεωρίες των μεντόρων του, καθώς πρότεινε, ότι οι ψυχικές ασθένειες πηγάζουν από τις ατομικές εμπειρίες και όχι από την κληρονομικότητα του οικογενειακού εκφυλισμού (Slavet, 2008). Παρόμοια άποψη εκφράζει και ο Gershenowitz (1979) λέγοντας πως ο Freud ενδιαφέρθηκε για τις ιδέες του Lamarck, εξαιτίας των μαθητών-συνεργατών του, Sandor Ferenczi, Karl Abraham και Lou Andreas-Salome, επομένως το ενδιαφέρον αυτό προέκυψε οπωσδήποτε μετά το 1905.

Ανεξάρτητα από το χρόνο έναρξης του ενδιαφέροντος για τη λαμαρκιανή θεώρηση της εξέλιξης, ενδείξεις της επιρροής της βρίσκουμε σε πολλά και σημαντικά έργα του Freud όπως *Τοτέμ και Ταμπού* (1913)²⁶, *Επίκαιρες Παρατηρήσεις για τον Πόλεμο και το Θάνατο* (1915), *Μια Γενική Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση* (1917), *Το Μέλλον μιας Ουτοπίας* (1927) και *Ο Άνδρας Μωυσής και ο Μονοθεϊσμός* (1939). Στο παρόν άρθρο θα σταθούμε κυρίως στο έργο του Freud *Ο Άνδρας Μωυσής και ο*

σχέση Lamarck και ψυχανάλυσης (Gershenowitz, 1979· Ritvo, 1990). Κατά τον Sulloway μια λαμαρκιανή ιδέα η οποία άρεσε στον Freud είναι αυτή του Γερμανού βιολόγου August Pauly, ο οποίος θεωρούσε, ότι πρωταρχικός εξελικτικός παράγοντας δεν ήταν η φυσική επιλογή αλλά οι εσωτερικές ψυχολογικές ανάγκες του οργανισμού και οι προσπάθειες του για ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Εάν οι προσαρμοστικές αντιδράσεις στις ανάγκες αυτές είναι κληρονομήσιμες, η εξέλιξη θα ήταν πιο ταχεία σε σχέση με τη δαρβινική θεώρηση (Sulloway, 1992). Ο Freud υποστήριζε αυτήν τη λαμαρκιανή άποψη της εξέλιξης και αναφέρεται στο σχεδιαζόμενο έργο για τη σύνδεση Lamarck και ψυχανάλυσης σε μια επιστολή του στον Karl Abraham, όπου αναφέρει: «Η ιδέα είναι να βάλουμε τον Lamarck ολοκληρωτικά στο πεδίο μας και να δείξουμε ότι η ‘αναγκαιότητα’ που, σύμφωνα με αυτόν, δημιουργεί και μεταμορφώνει τους οργανισμούς δεν είναι τίποτα άλλο παρά η δύναμη των ασυνείδητων ιδεών πάνω στο σώμα κάποιου, από τις οποίες βλέπουμε τα απομεινάρια στην υστερία...» (Freud/Abraham Letters, p.261-62, όπως αναφέρεται στο Sulloway, 1992, p.274-275). Η ιδέα αυτή εν τέλει δεν ευδοκίμησε, επειδή τότε ξέσπασε η αγριότερη περίοδος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ο Freud έμοιαζε να ενδιαφέρεται περισσότερο για την έκβασή του παρά για εργασία (Ritvo, 1990). Πάντως, ψήγματα αυτής της διερεύνησης βρίσκουμε στο έργο του Ferenczi ‘Thalassa: A Theory of Genitality’ (1923).

²⁶ Σύμφωνα με τον Paul (1976), δεν υπάρχει τίποτα στο *Τοτέμ και Ταμπού* που να θυμίζει λαμαρκισμό. Αντίθετα, κατά τη γνώμη του, ο Freud στο έργο αυτό προτείνει μια θεωρία για τη μεταβίβαση της κουλτούρας (transmission of culture). Από την άλλη ο Gershenowitz (1979) θεωρεί, ότι υπάρχει σαφής λαμαρκιανή επιρροή.

Μονοθεϊσμός (1939) καθώς πρόκειται για το έργο στο οποίο βρίσκουμε πιο ευκρινή τη λαμαρκιανή επιρροή. Στο εν λόγω έργο, ο πατέρας της ψυχανάλυσης έδωσε μια διαφορετική εκδοχή της πνευματικής ιστορίας του εβραϊκού λαού κάνοντας ταυτόχρονα και μια ψυχαναλυτική ερμηνεία του φαινομένου του μονοθεϊσμού. Επιπλέον, αποδέχεται και χρησιμοποιεί τη λαμαρκιανή υπόθεση περί κληρονομικότητας των επίκτητων χαρακτηριστικών²⁷. Η υπόθεση αυτή, η οποία αποτέλεσε μείζον επιστημονικό ερώτημα της βιολογίας του 19^{ου} αιώνα, σημαίνει, ότι χαρακτηριστικά που αναπτύσσονται με βάση την αρχή της χρήσης και της αχρησίας κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου, κληρονομούνται στους απογόνους αυτού του ατόμου. Η ιδέα αυτή, είχε υιοθετηθεί εν μέρει και από το Darwin, ειδικά σε σχέση με την θεωρία της Παγγένεσης (βλ. Hodge, 2010, για τη σχέση αυτής της θεωρίας με τις άλλες θεωρίες του Darwin). Φυσικά, ο Freud δεν πραγματευόταν την κληρονομικότητα των ειδών. Σκοπός του ήταν να καταγράψει τον τρόπο μεταβίβασης της εβραϊκής παράδοσης στους απογόνους των ακολούθων του Μωσέ. Το χαρακτηριστικό που κληρονομείται είναι η αρχαϊκή μνήμη. Ο Freud τονίζει, ότι δεν αμφιβάλλει για την κληρονομική μεταβίβαση μνημονικών ιχνών που προέρχονται από βιώματα προγόνων, η οποία δε συμβαίνει ούτε με τη μετάδοση πληροφοριών, ούτε μέσω της διαπαιδαγώγησης (1997). Βέβαια, αναγνωρίζει το γεγονός της μη αποδοχής της θεώρησής του από τη σύγχρονή του βιολογία (Φρόντ, 1997). Ωστόσο, η αποδοχή της ιδέας του για την κληρονομικότητα των μνημονικών ιχνών, κατά τη γνώμη του θα γεφύρωνε το χάσμα «μεταξύ της ψυχολογίας του ατόμου και της ψυχολογίας των μαζών» (Φρόντ, 1997, p. 232).

Ας δούμε όμως το μηχανισμό, με τον οποίο ο πατέρας της ψυχανάλυσης πίστευε, ότι γινόταν αυτή η μεταβίβαση. Ένα μέρος της αρχαϊκής μνήμης μεταβιβάζεται από τη μία γενιά στην επόμενη εάν το σχετικό γεγονός είναι σημαντικό ή επαναλαμβάνεται

²⁷ Ωστόσο, η ιδέα που θεωρούνταν προϋπόθεση αυτής της μεταβίβασης, η αρχή της χρήσης ή της αχρησίας ενός οργάνου ανάγεται στα αρχαία χρόνια (Mayr, 2008).

αρκετά συχνά ή και τα δύο (Φρόντ, 1997). Στο πρωτόγονο έγκλημα, το οποίο ο Freud αφηγήθηκε ξανά στο έργο του *Ο Άνδρας Μωυσής και ο Μονοθεϊσμός (1939)*, οι δύο αυτές προϋποθέσεις (η μεγάλη σημασία και η επανάληψη) εκπληρώνονται σε απόλυτο βαθμό (δολοφονία Μωυσή, Χριστού). Επομένως, οι κληρονομημένες ενοχές εξαιτίας του εγκλήματος της πρωτόγονης ορδής, αποκαλύπτονται με γεγονότα που επαναλαμβάνουν (ή θυμίζουν) κατά κάποιο τρόπο την πράξη που τις προκάλεσε.

Συν τοις άλλοις, ο Freud χρησιμοποίησε την αρχή της κληρονομικότητας των επίκτητων χαρακτηριστικών τόσο για την εξήγηση της φυλογενετικής προέλευσης του πολέμου στην ανθρώπινη ιστορία²⁸ όσο και για την ερμηνεία της προέλευσης των ονείρων και των επιθυμιών του σύγχρονου ανθρώπου ως απομεινάρια αρχαϊκών φαντασιώσεων αλλά και πράξεων²⁹ (Gershenowitz, 1979).

Ωστόσο, από τη μελέτη των συγκεκριμένων φροϋδικών κειμένων προκύπτει ένα πολύ σημαντικό ερώτημα: γιατί ο Freud χρησιμοποιεί την απόλυτα αμφισβητούμενη στην εποχή του³⁰ υπόθεση του Lamarck αντί να εστιαστεί αποκλειστικά στα προερχόμενα από την ψυχανάλυση συμπεράσματα; Γνωρίζουμε ότι ο πατέρας της ψυχανάλυσης είχε προκαλέσει την έκπληξη πολλών συνεργατών του για αυτή του την επιλογή. Ο βιογράφος του Freud, Ernest Jones, για παράδειγμα, αναφέρει πως αδυνατούσε να κατανοήσει τη σταθερότητα με την οποία ο Freud συνέχιζε να πιστεύει στη λαμαρκιανή ιδέα της κληρονομικότητας των επίκτητων χαρακτηριστικών αντιτιθέμενος σε όλες τις βιολογικές αποδείξεις της εποχής του (Jones, 1957). Την ίδια

²⁸ Στο *Επίκαιρες Παρατηρήσεις για τον Πόλεμο και το Θάνατο (1915)*.

²⁹ Οι σχετικές αναφορές ανευρίσκονται στα εξής έργα: *Μια Γενική Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση (1917)* και *Το Μέλλον μιας Ουτοπίας (1927)*.

³⁰ Τα τελευταία χρόνια, η ξεπερασμένη για περίπου 100 χρόνια θεωρία του Lamarck αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης αφού νέες θεωρήσεις (Jablonka & Lamb, 2005) υποστηρίζουν, ότι η κληρονομικότητα δεν βασίζεται μόνο στο DNA, αλλά και στα επιγενετικά συστήματα. Αυτά αφορούν τόσο την κυτταρική επιγενετική κληρονομικότητα, δηλαδή, μία μη εξαρτώμενη από τις διαφορές του DNA κληρονομικότητα (Jablonka & Lamb, 1989) όσο και τη σώμα-με-σώμα μεταβίβαση, δηλαδή στη μεταβίβαση που συμβαίνει: α) στις αναπτυξιακές αλληλεπιδράσεις μητέρας-εμβρύου, β) στην κοινωνική μάθηση (μιμητικού και μη μιμητικού τύπου), και γ) στη συμβολική επικοινωνία (συμβολικά συστήματα) (Jablonka & Lamb, 2005).

έκπληξη αλλά και αμηχανία δοκίμασαν και πολλοί ανθρωπολόγοι σε σχέση με τη στάση του Freud απέναντι στο λαμαρκισμό, παράλληλα με την υιοθέτηση της αλήθειας του πρωτόγονου εγκλήματος και της παρουσίας του στη φυλογενετική μνήμη του ανθρώπου (Paul, 1976). Ωστόσο, η στάση του Freud δεν είναι αδικαιολόγητη ούτε παρωθούμενη από υποτιθέμενα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά.

Αρχικά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι, αν και ο Freud θαύμαζε τον Darwin και αποδεχόταν σε γενικές γραμμές τη θεωρία του περί καταγωγής ανθρώπου και ζώων από κοινούς προγόνους, δεν περιοριζόταν στο στοιχείο της «τυχειότητας» που χαρακτήριζε τη δαρβινική πρόταση για την εξέλιξη. Προτιμούσε την «αναγκαιότητα» που προέβαλε ο Lamarck ως παράγοντα εξελικτικών αλλαγών προσαρμογής. Σύμφωνα με τον Mayr (2008) αυτή είναι και η κρίσιμη διαφορά δαρβινικής και λαμαρκιανής θεωρίας. Για τη δεύτερη, το περιβάλλον και οι μεταβολές του ήταν πιο σημαντικές. Οι μεταβολές αυτές προκαλούσαν νέες ανάγκες και οι προσαρμογές εξαιτίας των αναγκών αυτών οδηγούσαν στην ποικιλομορφία. Για τη δαρβινική προσέγγιση η τυχαία ποικιλομορφία προηγείται της επίδρασης του περιβάλλοντος (Mayr, 2008). Κατά τη Slavet (2008), ο Freud ταυτιζόταν με αυτήν την πιο εύπλαστη μορφή κληρονομικότητας (μαλακή κληρονομικότητα) σε σχέση με το ντετερμινισμό των νεοδαρβινιστών. Παρόμοια άποψη σχετικά με την προτίμηση της «αναγκαιότητας» από την «τυχειότητα» εκφράζει και ο Gershenowitz (1979).

Φυσικά, η βασική αιτία της επιλογής του Freud δεν είναι άλλη από τη χρησιμότητα της λαμαρκιανής θεώρησης για την τεκμηρίωση της οικουμενικότητας του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Σε προηγούμενη ενότητα εξετάσαμε, πώς ο πατέρας της ψυχανάλυσης χρησιμοποίησε την υπόθεση του Darwin και του Atkinson για την πρωταρχική ορδή και κατάληξη της ορδής στο πρωτόγονο έγκλημα. Η αναφορά σε αυτή δεν ήταν τυχαία, αλλά προσέφερε μια ανθρωπολογική επιβεβαίωση του

γεγονότος, ότι στην προϊστορία κάθε λαού υπάρχει μια εγκληματική πράξη που προκαλεί τα υπάρχοντα - στη σύγχρονη εποχή - αισθήματα ενοχής. Η λαμαρκιανή υπόθεση προσέφερε ένα βιολογικό μηχανισμό μεταβίβασης τόσο των μνημονικών ιχνών αυτής της πράξης όσο και των τύψεων που την ακολούθησαν. Έτσι, ο πατέρας της ψυχανάλυσης χρησιμοποιεί μια βιολογική θεωρία για την τεκμηρίωση των συμπερασμάτων που προέρχονται από την ψυχαναλυτική πρακτική.

Εν κατακλείδι, είμαστε βέβαιοι, ότι ο Freud είχε αποδεχτεί και χρησιμοποιήσει στοιχεία της λαμαρκιανής θεώρησης της εξέλιξης για τουλάχιστον 25 χρόνια. Η επιλογή αυτή, αν και φαινομενικά παράξενη φαίνεται να δικαιώνεται εν μέρει από τις σύγχρονες προσεγγίσεις της εξέλιξης που διαφοροποιούνται από τον «ορθόδοξο» νεοδαρβινισμό (Jablonka & Lamb, 2005). Ανεξάρτητα από τη σύγχρονη άποψη για τη μερική ή συνολική ορθότητα της λαμαρκιανής θεώρησης, μπορούμε με ασφάλεια να πούμε, ότι Freud πίστευε σ' αυτή λέγοντας ξεκάθαρα: «Η θεωρία του Lamarck για την εξέλιξη συμπίπτει με το αποτέλεσμα της ψυχαναλυτικής σκέψης» (επιστολή του Freud στον Groddeck, 1917, όπως αναφέρεται στο Sulloway, 1992, p. 275).

Freud και εξελικτική ψυχολογία

Η εξελικτική ψυχολογία είναι ένα επιστημονικό πεδίο που βασίζεται, αναμφίβολα, στη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης. Επομένως, αν η δαρβινική επιρροή στο φροϋδικό έργο κρίνεται ως σημαντική για τη διαμόρφωσή του, μπορούμε εύλογα να αναρωτηθούμε σχετικά με το αν υπάρχουν σημεία επαφής ανάμεσα σε ένα τέτοιο πεδίο και την ψυχανάλυση. Η μελέτη των φροϋδικών κειμένων ενισχύει αυτήν την πεποίθηση, ανοίγοντας νέους δρόμους και κατευθύνσεις τόσο για την ψυχανάλυση όσο και για την εξελικτική βιολογία.

Φροϋδικά κείμενα που παραπέμπουν σε αρχές και θεωρήσεις της εξελικτικής ψυχολογίας είναι κυρίως τα έργα *Τοτέμ και Ταμπού (1913)* και *Ο Πολιτισμός ως Πηγή Δυστυχίας (1930)*. Καθώς το πρώτο έργο συζητήθηκε σε προηγούμενη ενότητα, εδώ θα σταθούμε στο έργο *Ο Πολιτισμός ως Πηγή Δυστυχίας (1930)*. Στο εν λόγω έργο τα πολιτισμικά και επιστημονικά επιτεύγματα της ανθρωπότητας παρουσιάζονται ως απότοκα της καταπίεσης των σεξουαλικών και των επιθετικών ενορμήσεων του ατόμου. Ως γνωστόν, στη φροϋδική προσέγγιση, το άτομο γίνεται αντιληπτό ως διακατεχόμενο από σεξουαλικές και επιθετικές ενορμήσεις, οι οποίες το ωθούν σε αντικοινωνικές πράξεις. Ωστόσο, εξαιτίας των πιέσεων της κοινωνίας και του ίδιου του Υπερεγώ (που αποτελεί την εσωτερικευμένη διάσταση των κοινωνικών κανόνων) το άτομο αναγκάζεται να τις καταπίσει για το γενικό καλό. Ο πολιτισμός μπορεί να υπάρχει, και συνεχίζει να υπάρχει μόνο με τον εξορθολογισμό και την καταπίεση των ενστίκτων. Η θεώρηση αυτή, θυμίζει την αντίθεση και τη σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία στην οποία αυτό εντάσσεται, θέση που αποτελεί βασική προκείμενη της οπτικής της εξελικτικής ψυχολογίας. Σε μεγάλο βαθμό, η εξελικτική ψυχολογία ασχολείται με το πώς η εγωιστική επιταγή για «επιβίωση του ισχυρότερου» μπορεί να συνδυαστεί με την αλτρουιστική συμπεριφορά (Heylighen, 1992) με σκοπό την καταλληλότερη προσαρμογή. Άλλωστε, αυτή η αντίληψη διάκρισης ή ακόμα και σύγκρουσης ατόμου και κοινωνίας υπάρχει σε ολόκληρη τη δυτική παράδοση, αντίθετα με την ανατολική παράδοση, όπου ο διαχωρισμός ατόμου-κοινωνίας δεν είναι το ίδιο προφανής. Ένα παράδειγμα αυτής της οπτικής ενυπάρχει στο έργο *Ο Πολιτισμός ως Πηγή Δυστυχίας (1930)*, όπου ο Freud αναφέρεται στη μετατροπή της ανθρώπινης σεξουαλικότητας από περιοδική σε διαρκή³¹, οπότε δημιουργήθηκε η τάση ο άντρας να κρατά τα σεξουαλικά αντικείμενα κοντά του. Οι

³¹ Αυτή η μετατροπή στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα οφείλεται στην αλλαγή της στάσης του ανθρώπινου σώματος σε όρθια στάση (Freud, 1930/1963).

γυναίκες (που ήταν τα σεξουαλικά αντικείμενα) δεν ήθελαν να αποχωριστούν από τα νεογνά τους και «αναγκάστηκαν και για το συμφέρον τους να μείνουν κοντά στον ισχυρότερο άνδρα» (Freud, 1930/1963, p. 99). Έτσι, φαίνεται, ότι για το Freud η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος καθόρισε ως μοναδικό κίνητρο τη συμπεριφορά των πρωτόγονων ανθρώπων.

Στο ίδιο έργο, ο Freud περιγράφει, πώς η ανθρώπινη εξέλιξη οδηγήθηκε στο σχηματισμό οικογενειακών μονάδων και πώς τα μέλη κάθε μονάδας αλληλοβοηθούνταν³². Αυτή η προσέγγιση, κατά τον McDonald (1986) συνάδει με τη βασική, για την εξελικτική ψυχολογία, θεωρία επιλογής συγγενών (kin selection theory) που υποθέτει, ότι «ένα ή περισσότερα άτομα ευνοούν την επιβίωση και την αναπαραγωγή των συγγενών τους (πέρα από τους απογόνους τους), οι οποίοι διαθέτουν τα ίδια γονίδια λόγω κοινής καταγωγής» (Wilson, 2000, p. 588). Στην ουσία, έχουμε μια ακόμα απόδειξη της ικανότητας του πατέρα της ψυχανάλυσης να εντάσσει τα πορίσματα μελετών άλλων επιστημών (κυρίως ανθρωπολογίας) για να υποστηρίξει τα δικά του συμπεράσματα.

Ιδιαίτερα χρήσιμη για την κατανόηση των ομοιοτήτων των προσεγγίσεων εξελικτικής ψυχολογίας και φροϋδικής ψυχανάλυσης είναι η αφήγηση για την πρωτόγονη ορδή. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, υπάρχουν θέματα που συνδέονται με προοπτικές της εξελικτικής ψυχολογίας. Αρχικά, ο σεξουαλικός ανταγωνισμός πατέρα και υιών αποτελεί ένδειξη της αναγνώρισης της σημασίας του σεξουαλικού ανταγωνισμού εν γένει στη διαμόρφωση των κοινωνικών δεσμών. Το σεξ και η πρόσβαση σε σεξουαλικά αντικείμενα αποτελούν τόσο στην εξελικτική ψυχολογία όσο και στην ψυχανάλυση σημαντικά στοιχεία του βίου. Επιπλέον, η κατάληξη της

³² «Ακόμα πιο παλιά, στην πιθηκοειδή προϊστορία του, ο άνθρωπος υιοθέτησε τη συνήθεια της διαμόρφωσης οικογενειών, και τα μέλη της οικογένειάς του ήταν πιθανότατα οι πρώτοι του βοηθοί» (Freud, 1930/1963, p. 99).

πρωτόγονης ορδής μάς δείχνει άλλο ένα σημείο σύνδεσης των δύο κλάδων. Πιο συγκεκριμένα, η συνεργασία των αδελφών με σκοπό την εξόντωση του πατέρα, όπως και η ταυτόχρονη παραίτησή τους από τα προηγουμένως ποθητά σεξουαλικά αντικείμενα, παραπέμπει σε μία πρακτική που συναντάμε συχνά σε συμπεριφορές που άπτονται κοινωνιοβιολογικών εξηγήσεων. Αυτή είναι ο αμοιβαίος αλτρουισμός, μια συμπεριφορά, κατά την οποία το ατομικό συμφέρον παραμερίζεται για την εξυπηρέτηση ομαδικών σκοπών που θα έχουν μακροπρόθεσμα, μεγαλύτερο όφελος για το άτομο (ή τα γονιδιά του). Τα μέλη της ορδής αντιλαμβάνονται, ότι ατομικά δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τον πανίσχυρο πατέρα για αυτό και συμμαχούν, σκοτώνοντάς τον. Επιπρόσθετα, κατανοούν, ότι η αρχική τους επιδίωξη να έχει ο καθένας τους όλες τις γυναίκες στην ομάδα, όπως ο πατέρας, ήταν αδύνατη και έτσι αποφασίζουν να εγκαταλείψουν αυτόν το στόχο με αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση του ταμπού της αιμομειξίας. Ακόμα και αν ο Freud δεν είχε στο μυαλό του την έννοια του αμοιβαίου αλτρουισμού, η ταύτιση που υπάρχει είναι προφανής.

Συνεπώς, βασικά στοιχεία της φρουδικής προσέγγισης της γένεσης του πολιτισμού συμβαδίζουν με κάποιες από τις κύριες θέσεις της εξελικτικής ψυχολογίας. Εντούτοις, η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος κρίνεται αναγκαία για την ανάπτυξη ενός ουσιαστικού διαλόγου μεταξύ αυτών των φαινομενικά ασύμβατων πεδίων μελέτης, καθώς εξίσου γόνιμη θα ήταν και η ανεύρεση των διαφορών των δύο προσεγγίσεων.

Συμπεράσματα

Η γνώση και αποδοχή συγκεκριμένων εξελικτικών θεωρήσεων από τον Freud επηρέασε σημαντικά το έργο του. Οι προσεγγίσεις του Darwin, του Lamarck και του Haeckel αν και φαινομενικά απομακρυσμένες από τα πεδία ενασχόλησης της

ψυχαναλυτικής πρακτικής, καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τόσο το θεωρητικό πλαίσιο του πατέρα της ψυχανάλυσης όσο και τις ιδέες του για καίριες διαστάσεις του ανθρώπινου βίου. Οι εξελικτικές θεωρίες συνέβαλαν, επίσης, στην τεκμηρίωση ψυχαναλυτικών υποθέσεων, που αποτέλεσαν ακρογωνιαίους λίθους για το φροϋδικό οικοδόμημα.

Πιο συγκεκριμένα, η υπόθεση του Darwin για την πρωταρχική ορδή μαζί με τις έρευνες του Atkinson, συνετέλεσαν στην υποστήριξη της κρίσιμης για την ψυχανάλυση ιδέας περί οικουμενικότητας του Οιδιπόδειου συμπλέγματος. Ανεξάρτητα, από το πόσο αληθής κρίνεται αυτή η ιδέα σήμερα (Bhugra & Kamaldeep, 2002) δεν μπορούμε να αρνηθούμε πόσο θεμελιώδης ήταν στην εποχή του Freud για την ερμηνεία μεγάλου μέρους των νευρώσεων. Με παρόμοιο τρόπο, η εξελικτική προσέγγιση του Lamarck φάνηκε τόσο χρήσιμη στον πατέρα της ψυχανάλυσης, που ουσιαστικά ποτέ δεν την απέρριψε. Η λαμαρκιανή θεώρηση επέτρεψε στον Freud να διαμορφώσει μια διαφοροποιημένη οπτική της εξέλιξης, η οποία σήμερα φαίνεται να επανέρχεται στο προσκήνιο. Ίσως το πιο δύσκολο ερώτημα να απαντηθεί θα ήταν το εξής: με ποια ακριβώς θεώρηση της εξέλιξης συμφωνούσε ο Freud; Η απάντηση είναι αρκετά δύσκολη. Από τη μία, αποδεχόταν τις γενικές αρχές της δαρβινικής εξέλιξης, από την άλλη, όμως, χρησιμοποιούσε στοιχεία της λαμαρκιανής θεωρίας για υποστήριξη σημαντικών θεωρητικών του προτάσεων όπως αυτών που εκφράζονται στο *Ο Άνδρας Μωυσής και ο Μονοθεϊσμός* (1939). Πιθανότατα, ο Freud υποστήριζε μια συνθετική προσέγγιση των εξελικτικών θεωριών Darwin, Lamarck και Haeckel για την ερμηνεία των ψυχικών φαινομένων.

Η τελευταία ενότητα αποτέλεσε μια συνοπτική (και σε καμία περίπτωση εξαντλητική) πραγμάτευση κοινών σημείων της εξελικτικής ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης όπως ανευρίσκονται αυτά στο έργο του Freud *Ο Πολιτισμός ως Πηγή Δυστυχίας* (1930). Ωστόσο, η περαιτέρω διερεύνηση αυτών των σημείων αλλά και των

διαφορών τους κρίνεται αναγκαία. Η εξελικτική ψυχολογία θα μπορούσε να δώσει μια νέα δυναμική στην ψυχανάλυση. Δεν πρέπει να λησμονούμε, άλλωστε, ότι ο Freud θεωρούσε τη διδασκαλία της εξελικτικής θεωρίας βασική για την ψυχαναλυτική εκπαίδευση (Ritvo, 1990).

Οι ενδείξεις για την ύπαρξη εξελικτικών επιρροών στο έργο του Freud φαίνεται να είναι ισχυρές. Η παρουσία σημαντικών ιδεών των θεωρητικών της εξέλιξης σε μείζονα φροϋδικά έργα μάς οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι χωρίς τη βαθειά γνώση των εξελικτικών θεωριών η διανοητική πορεία του πατέρα της ψυχανάλυσης θα ήταν διαφορετική.

Ευχαριστίες

Πολύτιμα για τη συγγραφή του άρθρου υπήρξαν τα σχόλια και οι παρατηρήσεις των μελών ΔΕΠ του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, Μανόλη Δαφέρμου, Καλλιόπης Χατήρα και Ανδρέα Καστελλάκη.

Βιβλιογραφία

- Assoun, P. L. (2010). *Ο Φρόντ και οι κοινωνικές επιστήμες* (Κ. Σαμαρτζή-Ν. Παπαχριστόπουλος, Μτφρ.). Αθήνα: Opportuna. (Αρχική δημοσίευση 2008).
- Atkinson, J. J. (1903). *Primal law*. London: Longmans, Green.
- Bhugra, D. & Kamaldeep, B. (2002). Is the Oedipal complex universal? Problems for sexual and relationship psychotherapy across cultures. *Sexual and Relationship Therapy, 17*(1), 69-86.
- Blass, R. B. (2006). The role of tradition in concealing and grounding truth: Two opposing freudian legacies on truth and tradition. *American Imago, 63*(3), 331-353.

- Boring, E. G. (1950). *A history of experimental psychology*. N.Y.: Appleton-Century-Crofts.
- Charlesworth, W.R. (1992). Darwin and developmental psychology: Past and present. *Developmental Psychology, 1*, 5-16.
- Darwin, C.R. (2006). Η καταγωγή του ανθρώπου (Β. Βασιλείου, Μτφρ.). Αθήνα: Γκοβόστης. (Αρχική δημοσίευση 1871).
- Donald, M. (1991). *Origins of the Modern Mind*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Freud, S. (1963). A difficulty in the path of psycho-analysis. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, (Vol. 17, pp.135- 144). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1917).
- Freud, S. (1963). Civilization and its discontents. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 21, pp. 57-145). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1930).
- Freud, S. (1963). Introductory lectures on psycho-analysis (Part III). In J. Strachey (Ed. And Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 16, pp. 241-496). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1916-1917).
- Freud, S. (1963). Leonardo Da Vinci and a memory of his childhood. In J. Strachey (Ed. And Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 11, pp. 57-137). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1910).

- Freud, S. (1963). Moses and monotheism. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 23, pp. 1-137). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1939).
- Freud, S. (1963). Three essays on the theory of sexuality. In J. Strachey (Ed. And Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 7, pp. 125-243). London: The Hogarth Press. (Αρχική δημοσίευση 1905).
- Gershenowitz, H. (1979). The influence of lamarckism on the development of Freud's psychoanalytic theory. *Indian Journal of History of Science Calcutta*, 14(2), 105-113.
- Gould, S. J. (1977). *Ontogeny and phylogeny*. Cambridge: Harvard University Press.
- Grant, D. C. & Harari, E. (2005). Psychoanalysis, science and the seductive theory of Karl Popper. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 39, 446-452.
- Heylighen, F. (1992). Evolution, selfishness and cooperation. *Journal of Ideas*, 2 (4), 70-76.
- Hodge, J. (2010). The Darwin of pangenesis. *Comptes Rendus Biologies*, 333 (2), 129-133.
- Jablonka, E. & Lamb, M. J. (1989). The inheritance of acquired epigenetic variations. *Journal of Theoretical Biology*, 139 (1), 69-83.
- Jablonka, E. & Lamb, M. J. (2005). *Evolution in four dimensions: Genetic, epigenetic, behavioral, and symbolic variation in the history of life*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Jones, E. (1957). *The life and work of Sigmund Freud. The last phase 1919-1939* (vol. 3). Oxford: Basic Books.

- Kandel, E. R. (1999). Biology and the future of psychoanalysis: A new intellectual framework for psychiatry revisited. *American Journal of Psychiatry*, 156 (4), 505-524.
- Kandel, E. R. (2008). *Αναζητώντας τη μνήμη. Η ανάδυση μιας νέας επιστήμης του νου* (Α. Καραμανλίδης, Μτφρ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. (Αρχική δημοσίευση 2000).
- Kohn, D. (Ed.). (1985). *The Darwinian heritage*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kroeber, A. L. (1920). Totem and taboo: An ethnologic psychoanalysis. *American Anthropologist*, 22 (1), 48-55.
- Μαλικιώση-Λοϊζου, Μ. (2012). *Συμβουλευτική ψυχολογία*. Αθήνα: Πεδίο.
- Mayr, E. (2008). *Η ανάπτυξη της βιολογικής σκέψης: ποικιλότητα, εξέλιξη και κληρονομικότητα* (Σ. Σφενδουράκης, Μτφρ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. (Αρχική δημοσίευση 1985).
- McDonald, K. (1986) Civilization and its discontents revisited: Freud as an evolutionary biologist. *Journal of Social and Biological Structures*, 9, 307-318.
- Ντελέζ, Ζ. & Γκουαττάρι, Φ. (1977). *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια: Ο Αντι-Οιδίπους* (Κ. Χατζηδήμου- Ι.Ράλλη, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα. (Αρχική δημοσίευση 1972).
- Paul, R. A. (1976). Did the primal crime take place? *Ethos*, 4 (3), 311-352.
- Paul, R. A. (2010). Yes, the primal crime did take place: A further defense of Freud's Totem and Taboo. *Ethos*, 38 (2), 230-249.
- Richardson, M. K. & Keuck, G. (2002). Haeckel's ABC of evolution and development. *Biological Reviews*, 77, 495-528.

- Ritvo, L. B. (1990). *Darwin's influence on Freud*. New Haven and London: Yale University Press.
- Schulz, D. P. & Schulz, S. E. (2008). *A history of modern psychology* (9th ed.). Belmont: Wadsworth.
- Slavet, E. (2008). Freud 's lamarckism and the politics of racial science. *Journal of the History of Biology*, 41(1), 37-80.
- Στυλιανοπούλου, Φ. (2006). Ο Φρόντ ως νευροεπιστήμονας. *Νέα Εστία*, 160 (1795), 1088-1099.
- Sulloway, F.J. (1992). *Freud, biologist of the mind: Beyond the psychoanalytic legend*. Massachusetts: Harvard University Press. (Αρχική δημοσίευση 1979).
- Wilson, E. O. (2000). *Κοινωνιοβιολογία: Η νέα σύνθεση: Η συνοπτική έκδοση* (Σ. Σφενδουράκης, Δ. Μουρελάτος, Μτφρ.). Αθήνα: Σύναλμα. (Αρχική δημοσίευση 1980).
- Φρόντ, Ε., Φρόντ, Λ. & Γκρούμπριχ-Σημίτη, Ι. (2006). *Σίγκμουντ Φρόντ. Η ζωή του σε εικόνες και κείμενα* (Κ. Ανδρουλιδάκης, Μ. Μαρκοδημητράκη, Γ. Κουγιουμτζάκης, Μτφρ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. (Αρχική δημοσίευση 1978).
- Φρόντ, Σ. (1949). *Τοτέμ και Ταμπού: Ψυχαναλυτική ερμηνεία της κοινωνικής ζωής των πρωτόγονων λαών* (Κ. Μεραναίου & Μ. Ζωγράφου, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Τσόγκα – Φωτοπούλου. (Αρχική δημοσίευση 1913).
- Φρόντ, Σ. (1997) *Ο Άνδρας Μωσής και η Μονοθεϊστική Θρησκεία*. (Θ. Λίποβατς, Μτφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Αρχική δημοσίευση, 1939).

The impact of evolutionary theories on Freud's thought and work

Nikolaos Mylonas³³

Abstract

The relationship between psychoanalysis and evolutionary theories, although it has been remarked many times, it has not been thought over deeply. However, it seems that these theories had substantial influence on the freudian thought with applications on major psychoanalytic topics such as Oedipal complex, psychosexual development and the rise of civilization. In the present study, we examine the darwinian and lamarckian impact on some of Freud's fundamental essays. In addition, specific mutual perspectives of evolutionary psychology and psychoanalysis are considered. The knowledge of various evolutionary approaches had a great effect on the intellectual route of the father of psychoanalysis.

Keywords: Freud, Darwin, Lamarck, evolutionary theory, evolutionary psychology.

³³ Student, Department Psychology, University of Crete, e-mail: nik.a.mylonas@gmail.com